

Terminology of English and Uzbek folk medicine: past and present

Gulzoda TADJIBOEVA¹

Andijan State Institute of Foreign Languages

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2025

Received in revised form

10 August 2025

Accepted 25 August 2025

Available online

15 September 2025

Keywords:

folk medicine,
terminology,
phytotherapy,
cupping therapy,
herbalism,
comparative analysis.

ABSTRACT

This article analyzes English and Uzbek folk medicine terminology from historical and contemporary perspectives. Folk medicine, having developed over centuries, is reflected in the linguistic richness as an integral part of national culture and traditions. A comparative analysis is conducted on the meaning of terms in Uzbek folk medicine and their process of integration into scientific medicine. The connection between folk medicine and phytotherapy is illustrated using the example of medicinal plants. The formation of modern terms in the English language is also examined. The article emphasizes the relevance of studying folk medicine terminology from linguistic and ethnomedicine viewpoints.

2181-3663/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss7/S-pp23-27>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ingliz va o'zbek xalq tabobati terminologiyasi: kecha va bugun

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

xalq tabobati,
terminologiya,
fitoterapiya,
hijoma,
herbalism,
qiyosiy tahlil.

Ingliz va o'zbek xalq tabobati terminologiyasi tarixiy va zamonaviy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Xalq tabobati asrlar davomida shakllanib, milliy madaniyat va urf-odatlarining ajralmas qismi sifatida til boyligida o'z aksini topgan. O'zbek xalq tabobatidagi terminlarning mazmuni va ularning ilmiy tibbiyotga integratsiya jarayoni qiyosiy tahlil qilinadi. Dorivor o'misolidagi xalq tabobati va fitoterapiya o'rtasidagi bog'liqlik yoritiladi. Ingliz tilidagi zamonaviy terminlarning shakllanishi ham ko'rib chiqiladi. Maqola xalq tabobati terminologiyasini lingvistik va etnomeditsina nuqtai nazaridan o'rganishning dolzarbligini ta'kidlaydi.

¹ Independent researcher, Andijan State Institute of Foreign Languages. E-mail: www.tadjiboyevaguli@gmail.com

Терминология английской и узбекской народной медицины: вчера и сегодня

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

народная медицина,
терминология,
фитотерапия,
хиджама,
траволечение,
сравнительный анализ.

Терминология английской и узбекской народной медицины анализируется с исторической и современной точек зрения. Народная медицина, формировавшаяся на протяжении веков, нашла свое отражение в языковом богатстве как неотъемлемая часть национальной культуры и традиций. Проводится сравнительный анализ содержания терминов в узбекской народной медицине и процесса их интеграции в научную медицину. На примере лекарственных растений освещается взаимосвязь народной медицины и фитотерапии. Также рассматривается формирование современных терминов в английском языке. Статья подчеркивает актуальность изучения терминологии народной медицины с лингвистической и этномедицинской точек зрения.

Xalq tabobati har bir millatning tarixiy-madaniy merosida muhim o'rin egallaydi. U asrlar davomida shakllanib, avloddan avlodga o'tib kelayotgan qadimiy bilimlar, tajribalar, xalq urf-odatlar va tasavvurlar jamlanmasi sifatida milliy mentalitetning ajralmas qismi hisoblanadi. Unda nafaqat davolash usullari, balki milliy dunyoqarash, tabiatni anglashga oid qarashlar, inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar, hayot falsafasi, ma'naviy qadriyatlar ham mujassam bo'ladi. Xalq tabobati o'zining boyligi va xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Bu boylik terminologiyada yaqqol ifodalanib, xalqning lingvokulturologik qadriyatlarini aks ettiradi. Xalq tabobati terminlarida turli an'analar, tarixiy jarayonlar va madaniy tafakkur o'z aksini topadi. Ingliz va o'zbek xalq tabobati terminologiyasini qiyosiy o'rganish, ular orasidagi umumiylik va farqlarni aniqlash zamonaviy tilshunoslik, tibbiyot tarixi hamda etnografiya uchun dolzarbdir. Bu sohadagi tadqiqotlar xalq tabobati an'alarining turli tillar va madaniyatlardagi ifodasini, ularning mintaqaviy jihatlarini o'rganishda yangi yondashuvlarni taqdim etadi va zamonaviy jamiyatda ularni qadrlash, asrab-avaylash uchun muhim ahamiyatga egadir.

O'zbek xalq tabobatida qadimdan "qon olmoq", "mijoz", "issiq-sovuq xususiyatlar", "ko'z tegishi", "dam solish" kabi atamalar qo'llangan. Bu terminlar Sharq tabobati an'analari, diniy-ma'naviy qarashlar va tabiat hodisalarini tushuntirishga bo'lgan urinishlar asosida shakllangan. An'anaviy tibbiyotda "qon olmoq" odam organizmidan muayyan miqdorda qon olib, kasalliklarni davolash yoki oldini olish usuli sifatida keng qo'llanilgan. "Mijoz" esa insonning individual holati, uning tana tuzilishi va temperamentiga bog'liq bo'lgan xususiyatlarni bildiradi. "Issiq-sovuq xususiyatlar" bilan esa turli o'simliklar, ovqatlar va tabiatda uchraydigan hodisalarning harorati yoki sovuqligi orqali kasallik va sog'liq holatini tavsiflash ko'zda tutilgan. Shu bilan birga, "ko'z tegishi" va "dam solish" kabi atamalar ko'proq ruhiy-ma'naviy muammolar va ularga qarshi kurashish usullarini ifodalaydi. Bu kabi terminlar Sharq xalqlari tajribasi, qadimgi dunyoqarashi, shuningdek, tabiatni, inson hayoti va sog'ligini izohlashga bo'lgan turli ilmiy va e'tiqodiy urinishlar natijasida boyib, avloddan-avlodga o'tib kelmoqda.

Ingliz xalq tabobatida esa “bloodletting” (qon olish), “humours” (to‘rt suyuqlik nazariyasi), “herbal remedy” (o‘simlik dorisi), “charm” yoki “spell” (ruhaniy ta’sir, duolar) kabi atamalar mavjud bo‘lgan. Bu atamalar ingliz an’anaviy tibbiyotining asosiy unsurlari sifatida uzoq vaqt davomida qo‘llanilgan. Masalan, “bloodletting” usuli orqali insonning tanasidagi noxushlik yoki kasalliklardan xalos bo‘lishga harakat qilingan, ko‘pincha bemorning sog‘ayishi uchun uning qonini chiqarganlar. “Humours” nazariyasiga ko‘ra esa, inson organizmidagi to‘rt xil suyuqlikning (qon, balg‘am, sariq va qora safro) muvozanati sog‘liqni belgilovchi asosiy omil sifatida qabul qilingan. Shuningdek, “herbal remedy” ya’ni turli o‘simliklardan tayyorlangan dori-darmonlar ko‘plab turli kasalliklarni davolashda ishlatilgan. Aksariyat hollarda “charm” yoki “spell”, ya’ni turli ruhiy ta’sir va duo-amallar ham kasallikdan xalos bo‘lishda muhim vosita sifatida ko‘rilgan. Ularning asosida Gippokrat va Galen tibbiyoti, yunon va rim tabobati merosi, shuningdek, o‘rta asrlardagi Yevropa xalqlarining xurofot va diniy e’tiqodlari, folklor va urf-odatlar yotadi. Bu omillar ko‘p asrlar davomida ingliz xalq tabobatini shakllantirishda katta rol o‘ynagan.

Shunday qilib, ikki xalq tabobati terminologiyasida o‘xshashlik mavjud: qon olish, o‘simliklar bilan davolash, ruhiy kuchlar ta’siriga ishonch. Yana shuni ham ta’kidlash mumkinki, bu ikki xalq an’anaviy tibbiy tilida bemorlarni turli tabiiy usullar yordamida sog‘lomlashtirish, organizmning o‘z-o‘zini tiklashiga yordam beruvchi an’anaviy muolajalar, shuningdek, ko‘plab qadimgi urf-odatlar, aytiladigan duo va niyatlarning ham muhim o‘rni bor. Shuningdek, har ikki xalq tabobatida tabiat hodisalari, oy va quyosh ta’siri, maxsus kunlarda beriladigan davolash usullari ham asosiy elementlardan biri hisoblanadi.

O‘zbek tilida qadimiy atamalar asta-sekin ilmiy tibbiyotga integratsiya qilinmoqda. Masalan, xalq tabobatida keng qo‘llangan “qon olmoq” usuli bugungi kunda hijoma (phlebotomy, cupping therapy) shaklida ilmiy asosda tadqiq qilinmoqda. Shuningdek, xalq tabobatida keng ishlatilgan dorivor o‘simliklardan shuvoq (*Artemisia absinthium*), yalpiz (*Mentha piperita*), otquyrug‘i (*Equisetum arvense*), qizilmiya (*Glycyrrhiza glabra*) kabi nomlar Asqarov asarlarida keltirilgan bo‘lib, bugungi fitoterapiya va farmakognoziya ilmiy yo‘nalishida muhim obyekt hisoblanadi. Masalan, yalpiz – asabiylik va shamollashda tinchlantiruvchi vosita sifatida, qizilmiya – yo‘tal va bronxitda balg‘am ko‘chiruvchi sifatida, otquyrug‘i esa – siydik haydovchi xususiyatlari tufayli zamonaviy ilmiy tibbiyotda qo‘llanilmoqda. Bu jarayonda qadimiy xalq tabobati tajribasi va mazkur an’anaviy atamalar zamonaviy tibbiyot olimlari tomonidan ilmiy jihatdan chuqur tahlil qilinmoqda va ulardan yangicha usul hamda yondashuvlar ishlab chiqilmoqda. Shuningdek, xalq orasida saqlanib qolgan ko‘plab atamalar ilmiy lug‘atlar orqali izohlanmoqda. Ushbu lug‘atlar nafaqat tibbiyot xodimlari, balki talabalar va ilmiy izlanish olib borayotgan mutaxassislar uchun ham muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Xalq tabobatining aynan atamalari, ularning tarixiy ildizlari va amaliy jihatlari o‘rganilishi natijasida zamonaviy tibbiyot tillari boyimoqda.

Bugungi kunda o‘zbek tili ilmiy izlanishlar maydonida o‘ziga xos terminologiyasi bilan ajralib turmoqda. Ingliz tilida ham ko‘plab eski atamalar zamonaviy tibbiyotga singib ketgan. Masalan, “herbalism” (o‘simliklar bilan davolash), “aromatherapy” (xushbo‘y hid bilan davolash), “homeopathy” (gomeopatiya), “acupuncture” (ignaterapiya), “naturopathy” (tabiiy muolajalar orqali davolash) kabi terminlar hozirgi zamonaviy tibbiyot amaliyotida keng qo‘llanadi va ilmiy adabiyotlarda o‘z o‘rnini egallagan. Bu terminlarning kelib chiqishi ham chuqur tarixga ega bo‘lib, ular qadimgi an’anaviy tibbiyot

maktabi va xalq tajribasidan kelib chiqqan. Zamonaviy ilmiy hamjamiyat ana shu terminlar orqali an'anaviy va zamonaviy tibbiyot yondashuvlarini birlashtirishda muhim rol o'ynagan. Shuningdek, "folk medicine" tushunchasi zamonaviy tadqiqotlarda xalq tabobatini anglatuvchi asosiy termin sifatida shakllangan. Bu termin odatda an'anaviy va uzoq asrlik xalq amaliyotlarini, aynan ilmiy asoslari to'liq o'rganilmagan bo'lsa-da, uzoq muddat sinovdan o'tgan usullarni tavsiflash uchun ishlatiladi. "Folk medicine" doirasiga kiradigan usul va tushunchalar zamonaviy tibbiy tadqiqotlarning muhim bir yo'nalishi bo'lib, ular xalq sog'lig'iga aloqador eng qadimiy va samarali tajribalarni o'zida jamlagan. Bugungi globallashuv sharoitida ingliz va o'zbek xalq tabobati terminlari ilmiy hamjamiyatda bir-birini boyitmoqda. Chet tillardagi ilmiy maqolalar, xalqaro konferensiyalar orqali zamonaviy va qadimiy terminlar almashinuvi, o'zbek tabobati an'analarni dunyoga tanitishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, xalqaro miqyosda tashkil etilayotgan tibbiyot kongresslari, simpoziumlar va ilmiy anjumanlarda xalq tabobatiga oid termin va tushunchalarning o'zaro bog'lanishi chuqur o'rganilmoqda. Internet va OAV orqali xalq tabobatiga oid terminlar xalqaro miqyosda keng tarqalmoqda. Shu bilan birga, dunyoning turli hududlari tajribasi asosida yangi terminlar shakllanmoqda va ular xalqaro ilmiy atamalar tizimida hamda oddiy hayotda o'z o'rnini egallamoqda. Bugun zamonaviy kommunikatsion texnologiyalar yordamida xalq tabobati bilan bog'liq boy ilmiy-ma'lumotlar almashinuvi tezlashib, yangi ilmiy sohalar, masalan, etnomeditina va an'anaviy tibbiy antropologiya rivoj topmoqda. Bu jarayon xalq tabobati bilimlarini boyitib, uni zamonaviy ilm-fan bilan uyg'unlashtirishga yordam bermoqda. Shu tariqa xalq tabobati va zamonaviy tibbiyot o'rtasidagi ilmiy dialog, so'z boyligining kengayishi, metodologik yondashuvlarning zamonaviy fan taraqqiyotiga qo'shayotgan hissassi tobora ortib bormoqda.

Terminlarning standartlashmaganligi. O'zbek xalq tabobatida ayrim so'zlar turlicha ishlatiladi, ingliz tilida esa ko'p hollarda bir xil terminlar bilan ifodalanadi. Bu esa, xalq tabobatida qo'llaniladigan atamalarni zamonaviy tibbiyotda va boshqa tillarda tushunishda yoki tarjima qilishda qiyinchiliklarni vujudga keltiradi. Har bir hududda yoki maktabda bir xil atama har xil ma'noda ishlatilishi yoki farqli nomlar ostida ayni tushunchani bildirishi mumkin. Ingliz tili va boshqa xalqaro tillarda esa tibbiy terminlar ko'p hollarda standartlashtirilgan bo'lib, ularning ma'nosi aniq va bir xil ifodalanadi. Ilmiy izohlarning yetishmasligi. Ba'zi o'zbek terminlari zamonaviy tibbiy tushunchalar bilan uyg'unlashtirilmagan. Shu sabab, xalq tabobatidagi ko'plab nomlar, dori vositalari yoki kasallik belgilarini zamonaviy ilmiy mezonlar asosida to'g'ri sharhlash va izohlash qiyin bo'lmoqda. Natijada, o'zbek va ingliz tillarida tibbiy atamalarni samarali qiyoslash hamda to'g'ri tarjima qilish uchun maxsus ilmiy asoslar va izohlar o'rganilmagan, bu esa xalqaro miqyosda o'zaro anglashuvga to'sqinlik qilmoqda.

Kelgusida ikki tildagi xalq tabobati terminlarini qiyosiy lug'at shaklida tuzish, ularni ilmiy sharhlash hamda xalqaro standartlarga moslashtirish dolzarb hisoblanadi. Shu maqsadda, o'zbek va ingliz tillaridagi an'anaviy tibbiyotga oid terminlarni to'plash, ularning zamonaviy tibbiy ekvivalentlari va ilmiy izohlarini tayyorlash, shuningdek, xalqaro ilmiy hamjamiyat tomonidan tasdiqlangan standartlarni joriy etish zarur. Bu ishlar amalga oshirilsa, o'zbek xalq tabobatining ilmiy salohiyati hamda xalqaro aloqalari mustahkamlanadi, o'zaro tajriba almashinuvi uchun yangi yo'llar ochiladi.

Ingliz va o'zbek xalq tabobati terminologiyasi – insoniyatning qadimiy bilimlari, ko'p asrlik tajribasi va madaniy merosining aksidir. Ushbu sohalarda ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan, turli madaniy qatlamlarni o'z ichiga olgan terminlar ham mavjud. Har ikki til terminologiyasida inson salomatligiga aloqador ko'plab umumiy jihatlar – qon olish,

dorivor o'simliklardan foydalanish, turli tabiiy mahsulotlar asosida tayyorlanadigan dori vositalarini qo'llash, shuningdek, ruhiy va ma'naviy davolash kabi an'anaviy usullar namoyon bo'ladi. Bular o'z navbatida xalq hayot tarzining, iqlim va geografik sharoitning, diniy e'tiqodlarning ta'sirini to'liq aks ettiradi. Shu bilan birga, har bir xalqning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari, urf-odatlar va diniy omillar natijasida ko'plab farqlar, mahalliy xususiyatlar ham shakllanganini kuzatish mumkin. Bugungi kunda ushbu boy va murakkab terminlarni ilmiy asosda o'rganish, ularni qiyoslash hamda zamonaviy tibbiy leksikaga integratsiya qilish nafaqat lingvistik, balki xalq tabobati va sog'liqni saqlash sohalarining rivoji uchun ham nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa, o'z navbatida, xalq amaliy bilimlarining qadrini oshirish, madaniymirasni avlodlarga yetkazish va zamonaviy tibbiyotda undan samarali foydalanish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. R. Asqarov. Fitoterapiya. Darslik. – T.: “Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi”, 2023. B 1120
2. Jo'rayev A. *O'zbek xalq tabobati asoslari*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007.
3. Qosimov S. *O'zbek xalq tabobati tarixi va an'analari*. – Toshkent: O'zbekiston, 2012.
4. Xudoyberdiyev H. *Fitoterapiya va xalq tabobati*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2018.
5. Karimov R. *O'zbek xalq og'zaki ijodi va tabobat terminlari*. – Buxoro: BuxDU, 2020.
6. Allen, D.E. *The Naturalist in Britain: A Social History*. – London: Princeton University Press, 1994.
7. Griggs, B. *Green Pharmacy: A History of Herbal Medicine*. – London: Jill Norman & Hobhouse, 1997.
8. Porter, R. *The Greatest Benefit to Mankind: A Medical History of Humanity*. – London: W.W. Norton, 1999.
9. Foster, M. & Johnson, L. *Herbal Medicine: From Tradition to Science*. – Oxford: Oxford University Press, 2005.
10. World Health Organization (WHO). *Traditional Medicine Strategy 2014–2023*. – Geneva: WHO Press, 2013.